

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Onderwijs in de Bijbel

Over geloofsleer en belijdenis 2

Het is prachtig als een christen zegt: de Bijbel heeft het hoogste gezag. Dát is Gods Woord waaraan ik mij wil onderwerpen. Getuigt het van even groot geloof als een christen zegt: Ik luister naar de Bijbel - en laat daarom de belijdenissen terzijde?

Niemand kan zich aan patronen van denken onttrekken. Of aan methodes van onderwijs. Zelfs de evangelische of charismatische beweging heeft haar leerstellingen en dogmatiek! Ook de Alpha-cursus biedt een samenhangende leer. Hoe zit het met de verhouding tussen Schrift en belijdenis?

E.A. de Boer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven - E.A. de Boer</i>	
Onderwijs in de Bijbel	213
<i>Meditatief - J.B. de Rijke</i>	
Uit het oog uit het hart?	217
<i>Wandelen met God - J.T. Oldenhuis</i>	
Van de Sint naar de Santenkraam: shocking history	218
<i>Opvoeding en onderwijs - J.J.D. Baas</i>	
De basis van de school	220
<i>Lied van de week - A.H. de Heer</i>	
Geref. Kerkboek 2006 lied 30: 'Ik breng een rechter aan het licht'	223
Liedboek lied 136: 'Hoort Gij de engelen zingen'	225
<i>Kunst - J.M. de Jong</i>	
Het woord en het beeld	227
<i>Boekbespreking - H. Veldman</i>	
Kerkhistorische agenda 2007	229
<i>Uit de kerken</i>	

Oud onderwijs

In mijn eerste bijdrage liet ik vooral zien: in de oudchristelijke kerk had je de 'regel van het geloof'. Geen afgeronde belijdenis, wel een heldere vorm van onderwijs. Sterker nog: de regel van het geloof of 'canon van de waarheid' gaf de *norm* aan van onderwijs in de schriften van Oud en Nieuw Testament.

In de loop van de eerste eeuwen kristalliseert zich dit in de Apostolische geloofsbelijdenis. En krijgt het Apostolicum ook de rol van 'regel van het geloof'. Belijdenis van het geloof én toetssteen voor schriftuurlijk onderwijs.

In de tweede helft van de 16e en het begin van de 17e eeuw nemen de Nederlandse kerken drie belijdenisgeschriften aan. Hebben die dezelfde functie (leerregel) als de drie zogenoemde oecumenische belijdenissen? En vergelijkbaar gezag?

Breder belijden

Mag ik van de Apostolische geloofsbelijdenis zeggen: de Twaalf artikelen zijn fundamenteel, zij stemmen met de Schrift overeen? Zo dat

van elk mens dat zich tot Christus bekeert bij de doop dié belijdenis gevraagd mag worden? Ja, zo heeft de oudchristelijke kerk het geleerd en gevraagd. En ook wij, gereformeerden in de 21e eeuw, hebben geen enkele moeite om met het Apostolicum het *algemeen ontwijfelbaar christelijk geloof* te belijden. Maar geldt het ook van de drie reformatische belijdenissen: dat zij *in alle delen geheel met Gods Woord overeenstemmen*? De Nederlandse geloofsbelijdenis telt 37 uitvoerige artikelen. De Heidelbergse Catechismus heeft 129 vragen en antwoorden, voor een vol jaar onderwijs van 52 zondagen verdeeld. De Dordtse Leerregels bieden vier hoofdstukken met 59 paragrafen (plus veel paragrafen ter weerlegging van concrete dwalingen). Staan deze belijdenissen net zo naadloos dicht bij de Bijbel als de oudkerkelijke confessies?

het zijn belijdenisgeschriften, nodig geacht om in nieuwe omstandigheden het christelijk geloof te verwoorden

Het zijn belijdenisgeschriften. Breder belijden, breder onderwijs. Nodig geacht om in nieuwe omstandigheden het christelijk geloof te verwoorden. Het geloof van de *gereformeerde* kerken die zich moesten afgrenzen tegen Roomse verworping en anabaptistische verdraaiing van het katholiek christelijk geloof.

Regionaal belijden

Het is leerzaam eens te kijken hoe de mannen van de Reformatie zelf tegen deze, toen nieuwe, belijdenissen aankeken. Zacharias Ursinus, de belangrijkste auteur van de Catechismus, ziet onder ogen dat er spanning bestaat tussen de Lutherse en Gereformeerde belijdenissen. De Schrift is goddelijk, de belijdenissen (kerkelijk of persoonlijk) zijn menselijke geschriften. Vervolgens onderscheidt hij de kerkelijke geschriften (door hem 'publieke' genoemd) in katholieke en particuliere.

- Met de *katholieke* geschriften bedoelt Ursinus de belijdenissen van de gehele christelijke kerk, zoals het Apostolicum. Over het gezag ervan stelt hij: 'De zekerheid van de symbolen ligt echter niet in het gezag of het besluit van mensen of concilies, maar *in hun blijvende overeenstemming met de heilige Schriften*' (curs. EAdB). De stem van de kerk stemt samen met Gods stem. Verandering van deze belijdenis is onmogelijk zonder van de Schrift af te wijken. De kerk heeft wel bevoegdheid zaken te verklaren of andere zaken (nl. uit de Schrift) toe te voegen.
- Van de *katholieke* confessies onderscheidt Ursinus de *particuliere* geschriften van (een of meerdere) kerken. Particulier is hier

gebruikt zoals bij ons het oude woord particuliere synode: de synode van een landsdeel (provincie). Je kunt ook zeggen: locale of regionale kerken. In de 16^e eeuw ontstaan immers de afzonderlijke staten en landskerken. En werden talrijke belijdenissen opgesteld en aangenomen die alleen in een bepaald deel van de christenheid golden. Deze regionale belijdenissen, zo stelt Ursinus, zijn niet geschreven met de bedoeling 'dat ze van alle kerken van alle tijden en plaatsen de belijdenis zou zijn'. Zulke belijdenissen zijn wel voor verbetering vatbaar.

Nu lijkt het alsof Ursinus het gezag van de reformatische confessies relativeert. Daarbij moet bedacht worden dat hij bezig is de pretentie van de Lutherse belijdenissen, gebundeld in de *Formula Concordiae* (1580), te weerspreken. Tegelijkertijd handhaaft hij: het gezag van de regionale belijdenissen ligt in haar overeenstemming met de heilige Schrift en de symbolen (van de oudchristelijke kerk). Alleen, de reformatische belijdenissen mogen geen symbool, zoals de oudchristelijke, genoemd worden.

Gereformeerd leren

Het is eigenlijk logisch dat Ursinus onderscheid maakte tussen de belijdenissen (symbolen) van de oude kerk en die van de Reformatie. De eersten noemen bijv. het avondmaal niet - en dat is juist in de 16e eeuw hét punt van geschil. Eerst tussen Rome en Luther, daarna tussen de lutherse, zwingliaanse en calvinistische reformatie. Tussen deze drie hoofdstromingen was er wel verschil in belijden op onderdelen, maar niet ten aanzien van de leerregels van de oudchristelijke kerk.

Tegelijk kiezen de gereformeerde kerken van die tijd bewust voor opstelling van belijdenissen naar de gereformeerde religie. Ook voor het bijbels onderwijs! De NGB bevat de 'hoofdsom van de leer van God', de HC biedt 'onderwijs in de christelijke leer, de DL zijn 'leerregels'. En de Gereformeerde Kerken in Nederland hebben deze drie belijdenissen tot op vandaag die functie gegeven.

In de drie formulieren van eenheid zeggen we niet, zoals de belijdenis van Athanasius eindigt: 'Wie dit niet oprecht en standvastig belooft, zal niet behouden worden.' Maar de NGB geeft wel 'de hoofdsom van de leer van God en van de eeuwige zaligheid der zielen.' Niet de leer over God, maar van God. Die onze redding op het oog heeft.

Illustere illustratie

Ik denk na over de verhouding tussen Bijbel en belijdenis. De Bijbel heeft op de weg van het geloof principieel de eerste plaats. Komt de belijdenis even absoluut op de laatste plaats? Of is er ook een (onderwijzende) weg van de belijdenis náár de Bijbel toe? Ik tast af hoe daar in de tijd van de geboorte van onze belijdenissen

over gedacht is. Met een voorbeeld.

In 1539 liet Johannes Calvijn de tweede editie van de *Institutie* uitgeven. Hij werkte sinds korte tijd in Straatsburg, waar hij predikant van de Franstalige vluchtelingengemeente werd en ook colleges in het Nieuwe Testament gaf. De eerste uitgave van de *Institutie* (1536) had nog de vorm van een catechismus. De nieuwe uit-

de oorspronkelijke betekenis van 'traditie': doorgeven wat je aan onderwijs ontvangen hebt

gave kreeg een meer theologische opbouw (onder de invloed van de *Loci communes*, de systematische theologie van Philippus Melancthon).

In deze tweede editie plaatste Calvijn een brief aan de lezer: over de functie van z'n boek. Hij schrijft ondermeer:

'Verder was dit in dit werk mijn plan: de studenten in de heilige godgeleerdheid zo op de lezing van Gods Woord voor te bereiden en te onderwijzen dat zij een makkelijke toegang daartoe hebben en er ook zonder struikelen in verder komen. Ik heb immers, naar ik meen, de *hoofdsom* van de religie in alle delen zo gevat en ook in zo'n orde ingedeeld, dat als iemand die hoofdsom goed begrepen heeft, het hem niet moeilijk valt vast te stellen wat hij vooral in de Schrift moet zoeken en wat het doel is waartoe hij alles wat zij bevat moet richten.'

Vervolgens beschrijft Calvijn in zijn brief aan de lezer dat met het gereedkomen van de *Institutie* de weg als het ware geplaveid is. Want vervolgens had hij een programma om op al de afzonderlijke bijbelboeken commentaren te schrijven - een project dat hij zijn hele verdere leven uitgevoerd heeft. Maar voorop staat steeds: de 'Institutie of *onderwijs* in de christelijke religie', zoals de volledige titel luidt. Eerst schreef Calvijn, zeg maar, zijn dogmatiek. Zodat hij in de uitleg van de Schriften in commentaren geen lange leerstellige uiteenzettingen hoeft op te nemen.

Omgekeerde wereld?

Maar je zou toch de omgekeerde werkwijze verwachten: eerst commentaren op de bijbelboeken, met als vrucht aan het eind een dogmatisch-ethisch handboek! De Bijbel heeft toch absolute voorrang?! Maar Calvijn schreef eerst een leerstellig boek dat anderen *bij de Bijbelstudie als gids* kunnen gebruiken.

Goed, de *Institutie* is geen kerkelijk aanvaarde en zo gezaghebbende belijdenis. Maar dit voorbeeld maakt wel duidelijk: er is naar Calvijns mening een weg van de Bijbel naar de geloofsleer én vervolgens van de geloofsleer naar de

Bijbel toe. Om in de Schriften te onderwijzen. Dat spoort volledig met de functie die de drie belijdenisgeschriften van de 16-17e eeuw kregen:

- De NGB bevat de 'hoofdsom van de leer van God',
- de HC biedt 'onderwijs in de christelijke leer,
- de DL zijn 'leerregels' inzake vijf hoofdpunten.

Daarom kan de Catechismus dienst doen om 'eenmaal per zondag de leer van Gods Woord te verklaren zoals die samengevat is in de Heidelbergse Catechismus' (Kerkorde art. 66). En houden we in Zeist in deze periode leerdiensten aan de hand van de Dordtse Leerregels, het 1^e hoofdstuk.

Belijdend onderwijs

Wat is een belijdenis eigenlijk ten opzichte van de Bijbel? Geen samenvatting, zoals wel gezegd wordt. Ons antwoord op het door God gesproken Woord? Prof. B. Kamphuis typeert de belijdenis als ons antwoord op Gods gesproken Woord.' Het *doel* van een belijdenis is lof aan God te geven. Maar naar haar aard zijn het voluit menselijke antwoorden. 'Dat is niet de zwakte van de belijdenis, dat is juist haar kracht. Gods Woord heeft in de loop der eeuwen zulke prachtige antwoorden opgeroepen.' En als gezamenlijk antwoord wordt de belijdenis een formulier van eenheid.

Dat de kerk het geloof ook moet belijden is duidelijk uit de voorbeelden in de Schrift. Gods Woord roept ons antwoord wakker (zie Mt. 16:17). We belijden het geloof ook sámen: als gezamenlijk antwoord op het Woord. Kamphuis schrijft: 'Zo functioneren de belijdenisgeschriften nog steeds. Ze geven uitdrukking aan ons gemeenschappelijk geloof.' Ik zou Kamphuis als volgt willen aanvullen: de belijdenis heeft ook *de functie van onderwijs in de leer van*

als gezamenlijk antwoord wordt de belijdenis een formulier van eenheid

de) Bijbel.

Nee, in feite onderwijzen we niet de belijdenis zelf. De kerk geeft onderwijs in de Schrift geven. Maar wel *in de vorm van onderwijs dat conform de leerwijze van de belijdenis is*. Zoals die leerwijze uit het luisteren naar de Bijbel geboren is.

Leergezag

Hoe kan een ménselijk geschrift ooit gezag in de kerken hebben? Op die vraag hebben de gereformeerde kerken sinds Dordrecht 1618-19 dit helder antwoord gegeven. En wel in het ondertekeningsformulier voor leraars:

'Wij verklaren hierbij voor het aangezicht van de Here, oprecht en met een goed

geweten dat wij er hartelijk van overtuigd zijn dat de leer van de drie formulieren van eenheid - de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels - *in alle delen geheel met Gods Woord overeenstemt.*'

Het oude woord voor belijdenis is 'symbool'. Dat is afgeleid van het Griekse werkwoord *sumballoo*, verzamelen of samenvallen. Een *symbolon* ontstaat als twee bij elkaar passende delen bij elkaar gelegd worden en een eenheid vormen. Tegen deze achtergrond staat het als het formulier spreekt van *overeenstemming* van de leer van de belijdenissen met Gods Woord. En wel 'in alle delen geheel'. Bij de woorden 'in alle delen' denk ik terug aan Calvijn. Deze omschreef de inhoud van de Institutie zo: ik heb 'de hoofdsom van de religie in alle delen zo gevat en ook in zo'n orde ingedeeld' dat de weg open ligt om de Schrift te lezen.

- Die *delen* zijn de thema's van de christelijke religie: het geloof in God als Schepper, Verlosser en Vernieuwer, wedergeboorte en bekering, christelijke leven, verkiezing, gebed, etc.
- Die delen worden volgens een bepaalde *orde* ingedeeld: soms heilshistorisch, soms ook logisch. In ieder geval is zo'n orde nodig om de leer te kunnen onderwijzen.
- Die delen vormen samen een *geheel*: de hoofdsom (*summa*) van de christelijke religie.

Lees- en leerregel

Je vraagt nogal wat aan elkaar: verklaren dat de belijdenissen in alle delen geheel met Gods Woord overeenstemmen. Ja, maar het is ook nogal wat: geroepen worden te *onderwijzen* in de leer van de Schriften. Te onderwijzen in de gemeente van de Heer. Als leraar of als ouderling. En dat in een tijd met zoveel vragen en invloeden. Kernvraag lijkt me: zijn ménsen, hoe gelovig of geleerd ook, wel in staat de waarheid zo omvattend te vatten (als in de belijdenisgeschriften)? Nee, ieder voor zich niet. Maar als kerk, tempel van de Geest, mogen we inzicht en kennis verwachten. Actueel als gáven. Maar ook als door de Geest gegéven.

dan moet je als predikant en ouderling laten zien hoe dat onderwijs in de Bijbel wortelt

Nu verbreden sommige kerkleden hun geestelijke loyaliteit naar allerlei richtingen. Waardoor het onderwijs in de christelijke leer, zoals dat *op gereformeerde wijze* in de kerk gegeven wordt, op vragen stuit. Nee, dan volstaat het aanhalen van de belijdenis niet. Dan moet je als predikant en ouderling laten zien hoe dat onderwijs in de Bijbel wortelt. En recht doen aan de mondigheid van elk belijdend christen. In gesprek, in bijbelstudie.

Maar dat neemt niet weg dat de belijdenissen in de gereformeerde kerken de functie hebben van *a. leesregel bij de Bijbel* en *b. leerregel bij het onderwijs*. Die stelling wil ik uitdrukkelijk maken. Nooit bóven de Schrift, maar geboren uit de Schrift en leidend naar de Schrift. In een leidende rol.

Anders onderwijzen

De belijdenissen van de Reformatie hebben inderdaad een leerwijze, een methode. Waarop bijv. de leer van de sacramenten onderwezen wordt. De leerwijze wortelt in de methoden van onderwijs van toen. Zoals je in de Dordtse leerregels, opgezet vanuit Gods eeuwig besluit, kan aanwijzen. Die leerwijze reageert bovendien op actuele dwalingen van toen die ook weer een eigen systematiek hadden.

Een probleem met de drie formulieren van eenheid is: het geloofsantwoord past soms niet bij de vraagstelling van deze tijd. Daarom hebben de kerken een extra doopformulier opgesteld: onderwijs dat meer rekening houdt met actuele vragen rond de afwijzing van kinderdoop. De belijdenissen hebben echter vier eeuwen lang de leervorm gehouden.

Het onderwijs vanaf de preekstoel en de theologische bezinning groeide (als het goed is) wél mee met de wijze van leren die bij de situatie van de kerk vandaag past. Het gevaar is dan dat er een kloof groeit tussen de leerregels en de onderwijspraktijk. Ik denk dat afkalving van de positie van de belijdenissen niet primair de inhoud, maar vooral de *vormgeving* betreft. Dat is een realiteit die de kerken onder ogen moeten zien als de belijdenissen ook leerregels voor het onderwijs en leesregels bij de Bijbel zijn.

Spelregels

Maar waar het om de *inhoud* van de belijdenissen gaat, moeten we als kerken de rug recht houden. De belijdenis blijft een menselijk geschrift - hoe stevig de kerkelijke functie ook is. Daarom is er altijd de mogelijkheid en ruimte om de belijdenis te wijzigen. Dat is een ander aspect om eens aandacht aan te besteden. Maar zolang dat niet gebeurt, moet glashelder zijn wat in de gereformeerde kerken de leerregels zijn. *Spelregels* bij het aflezen van de leer, dat is het spellen van onderwijs uit de Schrift.

Ja, in kerkordelijke zin zijn de belijdenissen ook *spelregels*. Een concreet voorbeeld dat wel eens actueel zou kunnen zijn: je kunt gewoon geen ouderling in de Gereformeerde Kerk zijn als je de doop van kleine kinderen afwijst. Anders gezegd: als je de ene doop niet met de Schrift in de hand kunt onderwijzen. De eenheid en eenmaligheid van de doop hoort bij de regel van het geloof, de canon van de waarheid. Sinds Nicea, 325, zegt de christelijke kerk: 'Wij belijden één doop tot vergeving van de zonden'. Wat toen al praktijk in de oudchristelijke kerken was, werd door later de gereformeerde kerken op formule gebracht. 'Ja, ook de kleine kinderen moeten gedoopt worden' (HC v/a 74). Dat is uitwerking van de regel van het geloof in de kerken.

Dr. Erik de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist en eindredacteur van dit blad.

noot:

- 1 B. Kamphuis, 'Omgang met de belijdenis in de kerk 1', in: *De Reformatie* 81 (2005-6), 845-7.

Uit het oog uit het hart?

...vergeet uw volk en het huis van uw vader.

Psalm 45:10b

J.B. de Rijke ■

Heel veel tranen werden er niet meer weggepinkt. Zij was immers al even het huis uit. Op kamers. Dus zo ingrijpend klonken die woorden van Gen. 2:24 niet op de huwelijksdag 'Zo komt het dat een man zich losmaakt van zijn vader en moeder en zich hecht aan zijn vrouw'. En toch zijn die woorden ingrijpend genoeg. De primaire levensgemeenschap moet worden losgelaten om plaats te maken voor een nieuwe levensgemeenschap die nummer één komt te staan: het huwelijk. Een soortgelijke oproep als die uit Gen. 2:24 krijgt de bruid van Psalm 45 te horen. Maar de oproep 'horen' is één. Daar vervolgens ook vorm aan geven volgt niet automatisch. Want vergeten, verlaten, dat is nogal wat!

Verlaten en vergeten

Ooit ging Abraham zo op reis. Precies volgens dit stramien. Hij hoorde de stem van God en luisterde daar naar. Hij moest zijn volk vergeten. Zijn vaders huis verlaten. Bestemming onbekend. En dat maakt het achterlaten, vergeten des te moeilijker. Om je zekerheid in te ruilen voor... Gods belofte. Hoe moeilijk dat achterlaten en vergeten is laat de geschiedenis van Lot zien. Lot die op een of andere manier deelde in Abrahams roeping. Maar hij bouwde zijn thuis in Sodom. En hoewel hij daar vreemdeling was had hij toch moeite alles achter te laten. En dat hij na zijn vlucht nog onder de invloed van die cultuur stond, laat het einde van die geschiedenis zien.

Passie voor wie of wat

De bruid van Ps. 45 lijkt ook uit een heidense cultuur nl. Tyrus te komen. En dat heidense bruiden hun cultuur en godsdiensten meenemen zien we bij koningen als Salomo en Achab. Maar hoe belangrijk het ook is dat juist een heidense bruid haar afkomst achter zich laat en vergeet, is het niet bij voorbaat een tevergeefse oproep?

En dan slaat de schrik je om je hart als je het profetische element in deze psalm ziet. Nl. de gemeente van Christus die de bruid is van de bruidegom Koning Christus. Christus' gemeente is de bruid die door Hem uit het heidendom is geroepen. Geroepen om met Hem een diepe eenheid te vormen. Een wonder van genade. Geroepen en zo weggehaald uit... Maar wordt het die bruid, deze cultuur inademend, niet bijna onmogelijk gemaakt om te vergeten en achter te laten? En wil de bruid dat wel? Hoe zal het haar lukken om te vergeten?

In Opb 2:4 klinken verwijtende woorden tot de bruid. 'Maar dit heb ik tegen u: u hebt de liefde van weleer opgegeven.' De hartstocht van het eerste uur is gedoofd. Zie je wel!? Zo gaat dat toch!? Met huwelijken in de wereld. Met het huwelijk tussen Christus en zijn gemeente.

Gedenken

Tegenover vergeten, niet meer aan denken, staat er wel aan denken. Gedenken. En wat je gedenkt, wat je bezig houdt, beïnvloedt je leven. En daarmee kan de bruid ook de remedie vinden om te vergeten. En als waar je aan denkt, wat je ziet, wat je in het hier en nu bezig houdt maar mooi genoeg is, dan vergeet je de rest vanzelf.

Advent wil me juist helpen om opnieuw te focussen. Te gedenken: Hij komt! Hij die het helemaal is voor de bruid. Met wie ze de eeuwigheid in wil. Wat er ook komt. Maar Advent laat ook iets zien van de toekomst. Het bruiloftsfeest. En welke bruid leeft niet toe naar de huwelijksdag, het bruiloftsfeest? Welke bruid is er niet druk mee om zich mooi te maken voor die dag, voor haar aanstaande? De bruid die leeft in de gloed van de liefde van Hem die alles voor haar gaf, die bruid kan vergeten, verlaten. Iets om niet te vergeten.

Ds. Jan Bert de Rijke is predikant van de Gereformeerde Kerk te Krimpen a.d. IJssel

Van de Sint naar de Santenkraam: shocking history

J.T. Oldenhuis ■

Nu ik dit schrijf

Nu ik dit schrijf, is alles nog gevat in de sfeer van de goedheilig man die wij allen eren. Die geweldige man, die elk jaar weer uit Spanje komt. Met een stoomboot, zowaar. Wie heeft dat eigenlijk bedacht? En dan dat paard en die pieten... Nu ja, laat maar. Laat hem nu maar mooi met zijn paard over de daken rijden. En de schoenen van al die lieve kinderen door de schoorsteen vullen, ook al zijn er weinig schoorstenen meer. Het komt gelukkig altijd precies op de goede plek terecht. Hij ziet alles van de kinderen en weet nog veel meer. Het komt allemaal in zijn boek te staan. Het is de grote figuur die bewijst dat een kind alles kan geloven. Ja, als je er bij nadenkt, dan moet je je hoofd wel schudden om wat kinderen kunnen geloven. Hun acceptatievermogen schijnt onbeperkt. Alles wat maar gezegd wordt, kan. Een oude man op een paard over de daken, pakjes door de schoorsteen, het grote boek waarin alles wordt bijgehouden, zijn alomtegenwoordigheid... Onvoorstelbaar wat geloofd kan worden, als het maar geloofd wil worden. Zo zie je maar weer, wat geloven is. Nou ja, laat de versjes toch maar mooi door de winkels slingeren als muzikale guirlandes om de maan door de bomen te laten schijnen en de makkers op te roepen hun wild geraas te staken. Wat een taalgebruik eigenlijk! Dat hoort nou eenmaal bij geloven kennelijk. Vooruit maar: het zijn klassieke klanken die nog niet door opwekkingsdrums zijn verdrongen. Ach hoe lieflijk en aandoenlijk. Laat de goede Sint maar komen met zijn knecht, want we zitten allemaal even recht...

Als u dit leest

Als u dit leest zijn de bordjes verhangen. De mijter heeft plaats gemaakt voor de muts. De tabberd van de Sint voor de rode broek van de kerstman. Het is allemaal misschien nog een beetje sfeervoller geworden. Haast wat intiemer ook. Gaat het nu niet om een kind in een

kribbe? En lagen de herdertjes niet bij nachte, bij nachte in het veld? Er worden engeltjes in de kerstboom gehangen. Waar komen ze eigenlijk vandaan? O ja ze zweefden door het luchtruim... Er komt nog veel meer aan te pas: de kribbetjes en de stalletjes en een hele santenkraam. Wat een gedoe eigenlijk. Nu ja, laat maar. 't Is allemaal best aardig. En valt daar ook niet het woord vrede bij? Midden in de winternacht, nota bene. Komt allen tezamen. En stille nacht. Dat is wel erg klassiek. Mooi toch! Ach, laat de zoetgevooisde liederen maar weer klinken door de straten. Dat is gezellig en het stimuleert de commercie. Als je er bij nadenkt, is het toch ook eigenlijk wel onvoorstelbaar wat allemaal geloofd kan worden, als het maar geloofd wil worden. Dat kind, Maria, Jozef die eigenlijk niet meedoet, die herders, de wonderlijke wijzen... Je moet er maar niet te veel bij nadenken, want dan moet je je wijze hoofd wel schudden over zoveel acceptatievermogen van gelovige zielen. Ze zullen er nog wel eens achter komen dat het allemaal wel erg vreemd is. Een kind zonder menselijke vader, God als een mens, Maria de maagd, Jozef de overvullige, en vreemde wijzen met een ster... Van de Sint naar de santenkraam is het niet al eender? Da's nou geloof.

Shocking

Jezus is lief gemaakt, is een kindje dat altijd kindje blijft, met herdertjes en engeltjes en boompjes en tierelantijnen en kindertjes om een stalletje met de ballen in de kerstboom. Goed voor kinderen. En de wijze hoofden schudden om wat allemaal toch geloofd kan worden. Die hele santenkraam met al die lieve kribjes en pluisjes en watjes en kleurtjes en zoetgevooisde liedekens hebben de ergernis er totaal uit weggefilterd. Stille nacht, heilige nacht... Dat is schokkend. Want nu is alles glad gestreken. De lieve wijsjes plooiën zich als guirlandes in de straten om de commercie te bevorderen. Er is niemand die daar een scheur door trekt. In kerken wordt er een kinderfeestje

van gemaakt, zonder dat iemand nog geschokt wordt. Ja, het is schokkend, dat het schokkende van kerst zo in de watten van de kunstsneeuw wordt weg gestreeld. God die zover ging, dat hij zijn Zoon mens liet worden, een kind, een baby, met alles wat daarbij hoort; een jonge vrouw die een kind krijgt zonder dat er een man aan te pas komt. Het is absurd. Het is onvoorstelbaar.

kerst is diep schokkend

Het is het allergrootste wonder, dat de totale onbereikbaarheid van het herstel van de vrede met God onomstotelijk neerzet. En als dit noodzakelijk is, dan is daarmee in één keer afdoend neergezet, dat de vrede met God definitief buiten het bereik van de mens zelf ligt. Die kan dus alleen maar bewerkt worden door een mens, die op deze absoluut onverklaarbare manier door God wordt gegeven: van boven, letterlijk ingeplant. Dat is de harde boodschap, die dwars door alle culturen snijdt. Een boodschap die schreeuwt en schrijnt. Het is de totale veroordeling van het menselijke geslacht met al zijn pracht en praal. Kerst is diep schokkend. En de franje van kerst kan dat niet meer verbloemen en misschien is er juist wel zoveel franje omheen geweven om deze schokkende boodschap weg te versieren.

God

En daar boven staat God. Hij heeft op een onvoorstelbare manier laten zien, wat hij voor ons mensen over heeft. Want wie doet nou zo iets? Dat heet liefde. Zijn enige zoon heeft hij overgegeven opdat een ieder die in hem gelooft, eeuwig leven zou hebben. Dat is kerst. En hij wist het: ze zullen hem niet pruimen, ze zullen hem over de muur gooien, ze zullen hem doden, de pachters van de wijngaard, en ze zullen denken dat ze de zaak daarmee gewonnen hebben. En toen Jezus zelf de situatie met dit beeld karakteriseerde, was de reactie van de hoorders: "De onmensen! Laat de heer van de wijngaard ze op een mensonwaardige manier ombrengen en de wijngaard verpachten aan andere wijnbouwers". Het is werkelijk schokkend, the shocking history. En het wordt helemaal schokkend als je dan ook nog weet, dat God vervolgens de mensen die zijn zoon vermoord hebben - en het zijn niet de Joden die hem kruisigden - óns opzoekt om te laten weten, wat we hebben gedaan en om op die manier nog een mogelijkheid van terugkeer te geven.

dat heet liefde

Dat zit allemaal aan kerst vast. En hoe schokkend wordt het tenslotte als dit allemaal zo begraven wordt onder een deken van gezapigheid en gezelligheid en commercie, dat wijze

hoofden wel moeten gaan schudden over wat allemaal maar niet door goedgelovigen geloofd kan worden...

Wij

Wij zullen de engelen niet meer horen, maar het moet wel een enorme krachtsexplosie geweest zijn, die met zwevende engeltjes niets te maken had. Wij zullen het licht dat de herders omstraalde, niet zien, maar het was wel de openbaring van de majesteit van God zelf, waarvoor zij, kerels van de vlakte, plat gingen. Wij hoeven niet meer naar een stal in Bethlehem, en evenmin naar de kerk die er om heen gebouwd is, maar het was wel de plaats waar iets gebeurde wat in geen mensenhart had kunnen opkomen en door geen mensenverstand had kunnen worden uitgedacht: het absoluut doorslaggevend wonder, waarin alles wat er te zeggen valt over God en zijn liefde en de mens en zijn zonde werd samengevat. Het moet wel alles aan flarden scheuren wat wij er

wie dat niet voelt, moet zich werkelijk eens af vragen, of hij niet is ingepakt in de gezapigheid van de franje

van gemaakt hebben. Het is The Shocking History en wie dat niet voelt, moet zich werkelijk eens beginnen af te vragen, of hij misschien niet is ingepakt in de gezapigheid van de franje.

En toen er op een schooldag in Kampen een paar theologische studenten in een cabaret op een schokkende manier het schokkende van Gods genade in Jezus Christus neerzetten, toen had naast de terechte kritiek die er uitgebracht kon worden op hun te ver doorgevoerde woordkeus, ook gezegd moeten worden, dat zij terecht heel indringend aandacht hebben gevraagd voor deze shocking history.

Er is niets waardoor de mens meer ontmaskerd wordt dan de geboorte van het kind Jezus.

Er is niets waardoor Gods onvoorstelbare liefde meer bewezen is dan de gave van zijn Zoon.

Komt verwondert u hier mensen...

Ds. Jan Oldenhuis is emerituspredikant van de Gereformeerde Kerk te Groningen-Helpman.

De basis van de school

Over de gereformeerde identiteit

Op 10 november 2006 organiseerde het Landelijk Verband van Gereformeerde Schoolverenigingen een conferentie rond de identiteit van de gereformeerde school.

Men had er vanaf gezien om via workshops op die dag te komen tot het op papier krijgen van die identiteit. De aanwezigen moesten maar eens uit hun kaders komen en op een andere verfrissende manier over de identiteit aan het denken gezet worden.

J.J.D. Baas ■

Dat gebeurde eerst door een prachtige video-presentatie, waarbij de doelgroep van het onderwijs aan het woord kwam: de jeugd die de school bevolkt. Het bleek uit de beelden dat ze veel moeite hadden om het specifieke van hun school onder woorden te brengen. Daarna was het woord aan Arie de Rover. Hij benaderde de identiteit vanuit het model van Bateson.

Vervolgens konden de aanwezigen in workshops napraten over het gebodene en een poging doen om in de praktijk van alle dag handen en voeten te geven aan de woorden. Bij de uitnodiging was een basisdocument meegestuurd waarin het gereformeerde van de identiteit op papier was vastgelegd. In feite was het een soort papieren geloofsbelijdenis voor het gereformeerde onderwijs.

In dit artikel een persoonlijke reflectie op deze dag en wat tips om het niet bij de uitspraken op het congres te laten, maar er in je eigen omgeving daadwerkelijk mee aan de slag te kunnen gaan.

Videopresentatie

Vraag aan je eigen kind (tussen de 12 en 14 jaar) maar eens: waaraan merk je dat je op een gereformeerde school zit? Wat voor antwoorden zou je krijgen? Zouden ze er lang over na moeten denken?

De videopresentatie gaf dat beeld in elk geval wel te zien: jongeren die het specifieke en de waarde van het gereformeerde onderwijs niet helder onder woorden konden brengen. Wat de reden daarvan zou kunnen zijn? Het onduidelijke van het gereformeerde karakter van dat onderwijs? Dat zal voor een deel wel kloppen. Uit eigen ervaring gesproken: het eigene van de gereformeerde school is in som-

mige gevallen ook moeilijk te ontdekken. Het blijft te veel steken in de naam en 'dat weten we toch wel van elkaar'? Een andere reden van de vertoonde verlegenheid zou gelegen kunnen zijn dat jongeren op deze leeftijd niet gewend zijn over dit soort vragen na te hoeven denken. Dat soort onderwerpen houdt ze niet bezig ('Boeie...'). Daarbij komt: als de vraag wordt gesteld door iemand waar je geen enkele relatie mee hebt, gecombineerd met de verlegenheid die velen, en in elk geval pubers, hebben voor een videocamera, dan mag je de waarde van de presentatie wel erg nuanceren. Het is de vraag of je er al te zware conclusies aan kunt verbinden.

De vraag naar de herkenbaarheid van het gereformeerde onderwijs is op zich zelf wel legitiem. Ouders zouden die vraag regelmatig moeten stellen: waaraan kan ik zien dat de school waar mijn kind op zit gereformeerd is? Die vraag kun je aan jezelf stellen, maar zeker ook aan de school van je kind: school, waar sta je eigenlijk voor?

waaraan kan ik zien dat de school waar mijn kind op zit gereformeerd is?

Deze vraag zullen leerkrachten van de school zich in elk geval regelmatig moeten voorhouden. Hoe maak ik het in mijn houding en in mijn lesinhouden waar, als leraar aan de gereformeerde school? Met daaraan gekoppeld de spiegelvraag: hoe merken ze het dan aan mij? Hoe is de sfeer (het pedagogisch klimaat) in onze school?

Wat zijn feitelijk de onafhankelijke criteria om een school op zijn identiteit te beoordelen, zowel voor de ouder als voor de leerkracht en voor de school als geheel?

Incidenten

Het komt regelmatig voor dat ouders de school beoordelen op een incident. Er gebeurt iets dat je niet aanstaat. Bijvoorbeeld: je kind wordt gepest. En helaas gebeurt dat nog veel te vaak, ook op gereformeerde scholen. Jij vindt dat de school er te weinig aan doet. Het eerste wat je dan zou kunnen doen, is in elk geval je kind thuis extra aandacht te geven, door het gevoel voor veiligheid te bieden. Zorg dat je kind zijn verhaal bij je kwijt kan. Dat er daarvoor een vertrouwde sfeer tussen ouder en kind is. Daarna pak je de papieren van de school en zoek je op wat de school over ‘pestbeleid’ heeft opgeschreven. Probeer eens door hun bril naar de situatie te kijken. Doen ze wat ze beloven? Zo niet, hoe kan dat? Ga vervolgens met je vragen (let wel, dus nadrukkelijk niet je verwijten!) naar de school.

Als de school op bepaalde punten in gebreke is gebleven, is je reactie natuurlijk niet dat je dan dadelijk je kinderen van school haalt, omdat het dan geen gereformeerde school meer zou zijn. Gereformeerd staat namelijk niet voor: volmaakte school. Het is een school waar je samen over verbeteringen moet kunnen praten. Daar moet de school open voor staan. Ga liever samen met de school aan de slag om bepaalde gebreken op te heffen. Het gereformeerde karakter van de school wordt namelijk mede bepaald door de manier waarop ouders met de dingen omgaan.

Kortom, reken een school niet af op incidenten, maar steek eerder je handen uit de mouwen om mee te helpen de school op te bouwen.

Criteria

Eerst weer even terug naar het genoemde congres. Spreker Arie de Rover ging bij het spreken over de identiteit van de gereformeerde school uit van het model van Dilts/Bateson. Hij legde daarbij het sterkst de nadruk op de leerkracht. Die is in de dagelijkse praktijk de vormgever van de identiteit waar de school voor staat. (figuur 1)

Het hoogste punt in het model wordt gevormd door de *zingeving*: wat is de zin van het bestaan? Wat is het Hogere waardoor jij je laat leiden? De volgende laag is die van de *identiteit*: Wie of wat ben ik? Waar sta ik voor? Wat is mijn levensdoel? Daarna komt de laag met *waarden, overtuigingen en normen*: waar geloof ik in, wat vind ik? Gevolgd door *capaciteiten*: wat kan ik?. Dan krijg je de laag met het voor iedereen duidelijk waarneembare: het gedrag, wat doe ik? En waardoor is het gedrag vaak een reactie op? De bodemlaag is daarom: de *omgeving*, waar ben ik?

De verschillende lagen hebben altijd invloed op

Model van Dilts en Bateson 6 niveaus van zingeving*

Figuur 1

elkaar. Zo hebben onze vooronderstellingen - over wat we feitelijk kunnen en niet kunnen - invloed op onze vaardigheden en ons gedrag. En omgekeerd. Een verandering in de ene laag heeft dadelijk invloed op de andere lagen. Zo kun jij je anders gaan gedragen wanneer de omgeving zich wijzigt en daardoor kun je andere vaardigheden ontwikkelen die weer van invloed kunnen zijn op je vooronderstellingen. De Rover is op het congres met name ingegaan op de zingeving. Waar staat de gereformeerde leerkracht voor? Wat is zijn bezieling? Een leerkracht die wil leven vanuit zijn levende relatie met de HERE, straalt dat uit in zijn houding naar zijn werk, naar de kinderen.

Bateson als schoolmodel

Het door de Rover gebruikte model is goed te gebruiken om je te helpen de criteria op te stellen om het gereformeerde karakter van je school te bepalen. Die criteria zou je als volgt voor jezelf kunnen nagaan, uitgaande van de zes niveaus uit het bijgaande figuur:

1. *Zingeving*. Wat wil het gereformeerde onderwijs? Wat is de zin van het gereformeerde onderwijs? Wat is de bezieling van de school? Door Wie laat de school zich leiden? Als het goed is, moet dat in elk geval uit de papieren(schoolgids!) blijken, maar in de gesprekken met de school ook duidelijk naar voren komen. Waar het hart vol van is, daar loopt de mond van over. “Heer U bent mijn leven, de grond waarop ik sta.” Alles wat er in en om de school gebeurt, zou je daar op terug moeten kunnen voeren.
2. *Identiteit*. Dat krijgt dan een vervolg in: de missie die men heeft, het zelfbeeld en de uniciteit. Vragen die daarbij gesteld kunnen

- worden: waar staat de school voor? Wat zeggen ze over hun onderwijs? Wat is het doel van de school?
3. *Overtuiging.* Hoe wordt dat vervolgens zichtbaar in hoe de school omgaat met normen en waarden? Waar gaat het de school om? Wat vindt men belangrijk?
 4. *Vermogen.* Bij dit punt gaat het om de capaciteiten en vaardigheden van de school. De vervolgvraag die je daarbij kunt stellen is: hoe krijgt dat in de praktijk van de school handen en voeten?
 5. *Gedrag.* Nu komen we bij het concrete gedrag. Hoe gedragen leraren zich? Welk gedrag van de leerlingen wordt verwacht? Wat zijn de concrete schoolregels? Wat staat er in de gedragscode van de school, van de leerkrachten?
 6. *Omgeving.* De omgeving van de school wordt bepaald door de leerlingen die de school bevolken, de ouders die het beleid mee bepalen, de maatschappij waarin wij leven. De vragen die je hierbij kunt stellen: Waar wordt op gereageerd? Hoe wordt met de gegeven omstandigheden omgegaan?

Het mooiste is dat punt 1 feitelijk een vaststaand gegeven is. De omgeving kan veranderen, maar de basis van je leven staat vast: het is het fundament dat gelegd is, verwoord in 1 Kor. 3:11 "want niemand kan een ander fundament leggen dan er al ligt - Jezus Christus." En dat vormt de basis van de school. Dat betekent vooral ook aandacht krijgen voor wie Hij is. Liefde, genade (weten we echt nog wel wat dat is?), dankbaarheid, welkom zijn, uit zijn op de ander, enz.

Leerkracht als Christen

Als we bij punt 1 geconstateerd hebben dat Christus ook het fundament onder ons onderwijs is, heeft dat consequenties voor de leerkracht. Hij/zij wordt geacht een christen te zijn. *Laat onder u de gezindheid heersen die Christus Jezus had.* (Fil 2:5). De gereformeerde leerkracht is daarom, volgens de tree van de zingeving, iemand die *geworteld en gegrondvest blijft in de liefde.* (Ef. 3:17) Omdat Christus in hem woont. De Geest zelf zal de leerkracht daarmee vervullen.

Wat een woorden: je wortels, dat wil zeggen je leven wordt ermee vervuld. Dat is je voedingskanaal. Wortels houden je overeind als het gaat stormen. Grondvesten zegt eigenlijk hetzelfde: muurvast. Niet van zijn stuk te krijgen.

Dat christen zijn van de leerkracht betekent in de praktijk, volgens Zondag 12 van de Heidelbergse Catechismus: de leerkracht is een profeet, hij spreekt niet alleen Gods Woord, het is zijn hele levenshouding. Hij is betrouwbaar, hij komt op voor de waarheid. Hij is een priester: voorbeeld van opoffering, legt verbinding tussen de leerling en God, is een luisterend oor voor de leerling. Hij is bereid tot hulp. Hij zegent, hij is een biddende voorganger. Tenslotte is de gereformeerde leerkracht een

koning. Hij gaat voorop in de strijd tegen het kwaad. Hij beschermt datgene wat zwak is. De bovenstaande beschrijving is uiteraard niet compleet. Je kunt de lijst per 'ambt' zelf wel aanvullen.

Gereformeerd onderwijs is onderwijs met hoge ambities. Het materiaal wat aan de zorg van de school is toevertrouwd, is ook erg kostbaar.

Thuis als basis

Het thuisfront, de plaats waar de kinderen vandaan komen, zou als de 'omgeving', de onderste laag in het model van Bateson, van de school aangemerkt kunnen worden. Dat wil niet zeggen dat het de minste laag is. Integendeel, ze vormen de onmisbare inhoud van de school.

Ouders en kinderen zijn degenen die de input voor de school vormen. Zij nemen hun leefomgeving mee de school in. En nu zou het voordeel van het gereformeerde onderwijs moeten zijn dat je de input min of meer kunt afstemmen op de basis. Want ouders kiezen immers de school waarin zij zich qua opvoeding het best zullen herkennen. Je mag verwachten dat ouders leven zoals in het model van Bateson is geschetst. Dan zal het fundament van hun persoonlijke leven, van hun opvoeding ook, Christus zijn. Want een ander fundament is er niet. Het gevolg is dat school en ouders daarom verplicht zijn regelmatig af te stemmen. Hoe zit het thuis in de gezinnen, en hoe zit dat op de school?

De consequentie is dat we misschien met zijn allen de spannende vraag eens moeten durven stellen: Als ouders niet meer kiezen voor de gereformeerde school, hebben beiden dan nog wel datzelfde fundament onder de opvoeding? In de gesprekken over de school gaat het vaak ongeveer op deze manier: "Moet je eens horen wat ze vandaag op de school van mijn dochter uithaalden..." Of vanuit de leerkrachten: "weet je wat ik hoorde van de ouders van Jaap..."

Als je als school zo over de ouders praat en als ouders over de school, praat je in de sfeer van 'zij en wij'. Alsof je vreemden voor elkaar bent. Het bijzondere bij de school is juist dat het de 'school van de ouders is'. Ten diepste gaat het over jezelf, als je over de school van je kind praat. Het is jouw school.

Tenslotte is het daarom het mooiste wanneer de school samen met de ouders regelmatig dat gezamenlijke fundament bespreekt. Je moet dan vervolgens niet bij het fundament blijven stil staan. Dat is gelegd om er op te bouwen.

Ook daar heb je elkaar bij nodig: in gebed en in praktische invulling. Laat de school een hechte gemeenschap vormen van waaruit je aan de toekomst van Gods rijk mag meebouwen.

Jetze J.D. Baas is regiodirecteur van de Gereformeerde Schoolvereniging Veluwe Plus.

Geref. Kerkboek 2006

lied 30: 'Ik breng een rechter aan het licht'

lied van de week

Voor zondag 17 december staat een lied van Jaap Zijlstra op het Lied van de Week-rooster. Deze dichter kwam onlangs in het nieuws omdat hij de psalmenwedstrijd, georganiseerd door de site www.bijbelencultuur.nl en uitgeverij Amsterdam University Press, won. Het was niet het eerste lied dat Zijlstra schreef, hoewel hij vooral bekend is als dichter. Doordat de generale synode van Amersfoort-Centrum vorig jaar o.a. een tweetal liederen van hem voor kerkelijk gebruik vrijgaf, is zijn werk nu voor het eerst beschikbaar voor de kerkdiensten van de Gereformeerde kerken (v).

A. de Heer ■

Jan Roelof (Jaap) Zijlstra werd geboren in 1933. Hij werd predikant, diende verschillende gemeenten, en is inmiddels met emeritaat. Zijlstra is daarnaast ook actief als literator. Hij schreef (en schrijft) vooral gedichten, gepubliceerd in verschillende bundels. In het *Liedboek voor de kerken* werd een tweetal liederen van hem opgenomen: 'De Heer is onze reisgenoot' (73) en 'Wij leven van de wind' (249). In het *Compendium bij het Liedboek* schrijft Zijlstra: 'Graag had ik deel uitgemaakt van de groep dichters, die het Liedboek heeft voorbereid. Mijn verzen kwamen echter pas kijken toen het Liedboek in aanleg al gereed was. Ik was om zo te zeggen te laat geboren (...).' En inderdaad, in het *Liedboek* zijn slechts twee liederen van zijn hand te vinden. In de achtdeelige reeks *Zingend Geloven*. *Bijdragen tot de ontwikkeling van het nieuwe kerklied* - verschenen in de periode 1981-2004 - zijn het er veel meer, 15 in totaal. Zes daarvan zijn ook in *Tussentijds* opgenomen, de aanvullende liedbundel bij het *Liedboek*, naast één 'nieuw' lied. In 1997 verscheen een bundel met daarin uitsluitend liederen van Jaap Zijlstra: *Van harte brengen wij U lof. Lieder* (Kampen 1997). Dit boekje bevat 30 liederen; waaronder ook alle hierboven al genoemde liederen. Zijlstra publiceerde ook enkele gebedenboeken; in 2005 werd *Inkeer* herdrukt (5de druk, Kampen 2005). Behalve gebeden voor persoonlijk gebruik bevat deze bundel ook gebeden voor liturgisch gebruik.

Knecht van de Heer

'Ik breng een rechter aan het licht', als lied 30 opgenomen in de pas verschenen nieuwe uitgave van het *Gereformeerd Kerkboek*, werd eerder gepubliceerd in *Zingend Geloven*, deel V (Zoetermeer 1995) onder nummer 16. Daarna verscheen het ook in *Tussentijds*, de bundel die bedoeld is als aanvulling bij het *Liedboek* en waarin o.a. de veel gezongen liederen uit de acht delen van *Zingend Geloven* zijn te vinden. 'Ik breng een rechter aan het licht' is een lied bij Jesaja 42:1-7, opgenomen in de rubriek Bijbelliederen in het nieuwe *Gereformeerd Kerkboek*. Jesaja 42:1-7 is de eerste van de vier zogenoemde profetieën (of liederen) over de knecht des Heren; de andere drie zijn 49:1-7, 50:4-9 en 52:13 - 53:10. In de Bijbel is op meer plaatsen sprake van een 'knecht van de Heer', (bijvoorbeeld Deuteronomium 34:5, Jozua 24:29, Jesaja 41:8), maar de uitdrukking wordt in deze vier specifieke passages van Jesaja sinds lang vanuit messiaans perspectief verstaan (zie bijvoorbeeld Handelingen 8:35). Jaap Zijlstra gaf het lied zelf een titel mee: 'Zo Heer, zo knecht'. Het is de *Heer* die de profetie uitspreekt (zie str. 1 r. 2) en zo verkondigt dat Hij een rechter aan het licht brengt (str. 1 r. 1). Die rechter is een *knecht* (str. 4 r. 2 en str. 7 r. 7). Het profiel dat van die knecht wordt geschetst vertoont in alle opzichten het beeld van de Heer. Hij is koning (str. 2), Hij doet het onrecht te niet (str. 1, 2, 6, 7), Hij verlost (str.

www.bijbelencultuur.nl

3), Hij komt het zwakke te hulp (str. 4), Hij brengt licht in de duisternis (str. 5), geeft blinden het gezicht terug en doven het gehoor (str. 6), Hij brengt vrede en vrijheid en Hij is het hart van Jeruzalem (str. 7).

Als je de liedtekst naast de bijbeltekst plaatst, zie je dat str. 1 correspondeert met vs. 1, str. 2 met vs. 2-4, str. 3 met vs. 2, str. 4 en 5 met vs. 3, str. 6 met vs. 6 en 7. Het laatste couplet grijpt als slot weer terug op het begin van de bijbel-passage en maakt zo de cirkel rond.

30 Ik breng een rechter aan het licht

Jesaja 42:1-7

wijs: O Heiland, rei die Himmel auf

Rheinfrsisches Gesangbuch, Augsburg 1665

- 2 Een koning bij de gratie Gods, het onrecht breekt hij en de trots van die grootspreken in hun waan en kleinen naar het leven staan.
- 3 Hij is geen schroeuwer in de straat, geen holle klank, geen potentaat, de roep van zijn verlossend woord wordt in het verste land gehoord.
- 4 Een riet dat buigt in weer en wind, zo is mijn knecht, een mensenkind, wat is geknakt, verheekt hij niet, zijn adem heelt gelijk een lied.
- 5 Is hij een lamp die helder schijnt, hij dooft de vlam niet die verkwijnt, mijn knecht geeft gloed aan het bestaan, hij wakkeret het geringe aan.
- 6 Hij is het eerste morgenlicht, de blinde ziet een vergezicht, de dove hoort een nieuw geluid, de aangeklaagde gaat vrijuit.

Joop Zijlstra

Advent

De zondag waarvoor dit lied staat ingeroosterd is de derde van Advent. Het lied is vooral een lied voor deze tijd van het kerkelijk jaar. Allereerst vanwege het messiaanse perspectief van de bijbelse profetie; de knecht - of dienaar zoals het in de NBV is vertaald - is de Messias. Jesaja 42 vs. 1 zet hem zo neer: *'Hier is mijn dienaar, hem zal ik steunen, hij is mijn uitverkorene, in hem vind ik vreugde, ik heb hem met mijn geest vervuld. Hij zal alle volken het recht doen kennen'*. Op verschillende manieren is er vervolgens een directe lijn te trekken naar het Nieuwe Testament, bijvoorbeeld van vs. 7 naar Matt. 5:5, en van vs. 6 ('een licht voor alle volken') naar Lukas 2:32.

Melodie

Ook de melodie van het lied verwijst naar Advent. Zijlstra schreef zijn tekst namelijk op de melodie van het 17de-eeuwse Duitse kerklied 'O Heiland, rei die Himmel auf'. Dit lied, geschreven door Friedrich von Spee (1591-1635) sluit o.a. aan bij Jesaja 45:1a, *'Hemel, laat gerechtigheid neerregenen, laat haar neerstromen uit de wolken, en laat de aarde zich openen. Laten hemel en aarde redding voortbrengen en ook het recht doen ontspruiten.'* Deze tekst was (en is) sinds jaar en dag verbonden met de vierde Advents-zondag, namelijk als antifoon van de introitus-psalm. Von Spee's lied is een echt adventslied en de melodie draagt daardoor eenzelfde 'lading'. De combinatie van deze melodie met Zijlstra's tekst is dan ook een geslaagde.

De melodie werd eerder besproken in de reeks 'Lied van de Week'; zie *De Reformatie* jg. 78 nr. 10, p. 178-180. In het kort: de melodie staat in de dorische modus (authentic), een 'ernstige' en 'krachtige' toonsoort. Voor wie vertrouwt is met het hexachordensysteem: de melodie beweegt zich in het naturale (vooral de laaggelegen regels 1 en 4) en het durum (met name de hooggelegen 1. 3). Het ritme is driedelig met een enkele doorbreking; het slot van de regels 1, 2 en 4 is namelijk tweedelig. Al deze elementen zorgen voor een bijzonder mooie, evenwichtige melodie, enerzijds sensitief, anderzijds krachtig en appellerend. Het tempo moet niet te langzaam genomen worden.

Anje de Heer is musicus en publicist liturgie en kerkmuziek. Zij verzorgt voor de deputaatschappen Eredienst en Kerkmuziek het Steunpunt Liturgie.

Noot

- 1 In het Gereformeerd Kerkboek 2006 is een bewerking van dit lied te vinden door Ria Borkent (gez. 80; *Negen-tig Gezangen*). Zie verder ook het *Liedboek* nr. 128.

Liedboek lied 136: 'Hoort Gij de englen zingen'

lied van de week

Het lied dat voor zondag 24 december staat ingeroosterd is een kerstlied. Daarom kan het beter gezongen worden op Eerste Kerstdag, zeker nu die dag nog zo dicht bij de afsluiting van de schoolweek ligt. De eerste zin van het lied maakt duidelijk bij welk deel van de kerstgeschiedenis het aansluit. Het gaat om de engelenzang in de kerstnacht. Maar het lied kijkt ver voorbij de horizon van de dag die op dat moment in het verschiet lag. Het gaat hier niet om die zang van de engelen zelf, maar om het feit dat straks álles God zal prijzen.

A. de Heer ■

'Hoort Gij de englen zingen' is een van de vijf zogenoemde Blumhardtlieden in het *Liedboek*. Deze liederen, 136, 235, 296-298, zijn geschreven door Johann Christian Blumhardt (1805-1880), Christoph Blumhardt (1842-1919) en Theophil Brodersen (1859-1938). Deze drie mensen - vader, zoon, medewerker - waren centrale figuren in de 19de-eeuwse opwekkingsbeweging van Möttlingen in Württemberg (later Bad Boll; met ook volgelingen buiten de directe omgeving, o.a. in Nederland). Deze beweging kwam op gang na de wonderlijke genezing van een van de dorpsbewoners van Möttlingen, een geestelijk en lichamelijk zieke jonge vrouw die aan Blumhardts zielszorg was toevertrouwd. Genezingen bleven in de beweging rond Johann Christian Blumhardt en zijn zoon en opvolger Christoph een belangrijk gebeuren. Christoph vroeg daarnaast in zijn werk meer en meer de aandacht voor de leniging en bestrijding van sociaal onrecht; dat leidde tot politieke betrokkenheid en uiteindelijk was hij gedurende zes jaar lid van de Landtag van Württemberg. Binnen de Möttlinger opwekking ontstonden verschillende liederen. De liederen van Johann Christian Blumhardt werden gebundeld in de *Bibellieder oder in singbare Reime gebrachte Stellen der Heiligen Schrift nebst einigen Fest- und Missionsliedern* (1877; een uitgebreide uitgave volgde in 1884, vier jaar na Blumhardts overlijden).

Via vertalingen van de hand van E.L. Smelik (1900-1985) raakten deze liederen in Nederland bekend. Aanvankelijk bleef dat beperkt tot het zogenaamde Hersteld Verband, want voor

de liedbundel van die kerk had Smelik zijn vertalingen gemaakt. Maar Hendrik Hasper was nauw betrokken bij de totstandkoming van die bundel en hij nam ze vervolgens op in zijn *Geestelijke Lieder uit de Schat van de Kerk der Eeuwen* (1935, 1949). Uiteindelijk werd er ook een vijftal in het *Liedboek voor de kerken* opgenomen.¹

Wenn heut die Engel bringen

Van de liederen van vader en zoon Blumhardt en Theophil Brodersen is juist de vertaling van 'Wenn heut die Engel bringen' niet door Hasper opgenomen, dit lied werd pas in het *Liedboek* gepubliceerd. Het kreeg een plaats in de rubriek 'kersttijd'.

'Hoort gij de englen zingen' bestaat uit vier coupletten. Achtereenvolgens wordt gerefereerd aan de engelenzang in de kerstnacht (str. 1), het kind in de kribbe (str. 2), de herders en de wijzen (str. 3). Het gaat echter niet om die gebeurtenissen op zich, maar om het feit dat de waarneming van elk van de situaties beperkt bleef. De engelenzang werd alleen door de herders gehoord, het pasgeboren kind is slechts een baby in een stal, de herders en de wijzen zijn de enigen die de pasgeborene eer komen bewijzen. Maar straks, stráks is de engelenzang overal te horen, straks zal Hem alles prijzen, straks komt de grote morgen, en komt Christus weer op de wolken.

De gerichtheid waarin dit lied sprake is, namelijk de gerichtheid op de definitieve komst van Gods koninkrijk is kenmerkend voor de kring van de Blumhardts. Zowel bij vader Blumhardt

als zijn zoon was sprake van een duidelijke en sterke eschatologische gerichtheid en dat straalt door in hun liederen. Niet alleen in een lied als 'Ik kom met haast, roept Jezus' stern' (LvK 296) of 'Toch overwint eens de genade' (LvK 297), maar ook in dit lied. De gebeurtenissen uit de kerstnacht zijn niet meer dan een kapstok voor een lied over de komst van het koninkrijk van God.

De melodie

Doorgaans werden de liedteksten van de Blumhardts geschreven op bestaande melodieën, maar dat is bij 'Hoor gij de engelen zingen' niet het geval. Voor deze tekst schreef Johann Christoph Blumhardt een eigen melodie. Tekst en melodie hebben een eenvoudige structuur. Het rijmschema is ababcbcd, de melodie loopt daarmee in de pas. R. 1-2 is op een haar na gelijk aan r. 3-4, het verschil is dat r. 2 eindigt op een g, in plaats van op de slotnoot f, terwijl r. 4 wel op die f belandt. Het tweede deel van de melodie loopt in r. 6 uit op een klein uitstapje naar een verwante toonsoort (c), let daarvoor op de *b* in plaats van de *bes*. De twee slotregels lopen in een mooie beweging uit op het slot.

De melodie staat in een 6/4 maat; in ritmisch opzicht wordt de melodie bepaald door de kort-lang kort-lang-figuur. Elke tweede regel, uitgezonderd r. 6, wordt in ritmisch opzicht verder ingekleurd door een achsten-motiefje.

De melodie ligt goed in het gehoor, ze is eenvoudig van toon, maar kent tegelijk ook enkele verfijningen, zoals bijvoorbeeld het melodische contrast dat r. 5 biedt t.o.v. de voorgaande vier regels.

Bij het kiezen van het tempo moet er vanuit worden gegaan dat het om een 6/4 en niet om een 6/8 maat gaat; niet een ál te hoog tempo dus en qua uitvoering een bescheiden breedte.

Anje de Heer

Noot

- 1 Zie voor een bespreking van lied 296 *De Reformatie* jg. 74 nr. 19, 13 februari 1999, p. 427-428. Daarin is ook meer informatie over de Blumhardt-beweging te vinden.

Rijnsburg en Valkenburg - beroep aangenomen: R.Th. Pos te Ommen.

College voor Zendingsdeputaten voor de provincies Flevoland en Gelderland **beroepen** voor het werk in Oekraïne: drs. H. Drost te Houten.

Kampen - preekbevoegdheid verleend door classis Kampen aan drs. J.F. Harmanny (assistent in opleiding TUK), Rozenstraat 17-1, 8261 KR, 038-3313850 (na 19.00 uur), jfharmanny@tukampen.nl

**Help kinderen.
Geef tegen aids.**

 Red een Kind

www.redeenkind.nl

Giro: 1599333 - tel: 038-4604648

JEZUS©

Of hoe een Boeing past in een luciferdoosje

Wie was Jezus? Waarom is Hij zo radicaal anders dan we zouden verwachten van een held, een koning, een redder?

Reinier Sonneveld motiveert jongeren met pittige bijbelstudies om over deze vragen na te denken. Met sprekende foto's, leestips, quotes en krantenstukjes.

168 pagina's, met 30 stickers, € 10,00

Buijten & Schipperheijn Motief

www.buijten.nl – 020-524 10 10 – in de boekwinkel

Het woord en het beeld

Kunstwerken zouden vanzelf moeten spreken. Toch kan de vorm die de kunstenaar koos het de beschouwer knap lastig maken. Ook niet iedereen is precies op de hoogte van de denkwereld waarin de artiest leeft. Genoeg te doen dus voor kunstuitleggers. In dit artikel bespreek ik kort twee voorbeelden van hun werk. Opvallend is het tegengestelde uitgangspunt van de schrijvers.

J.M. de Jong ■

familiebijbel

De Katholieke Bijbelstichting bracht een 'kunstbijbel' in de Willibrordvertaling op de markt. Op min of meer vaste plekken tussen de Bijbeltekst vinden we steeds vier reproducties van kunstwerken met bijbelse voorstellingen. Voor- en achterin zijn een aantal bladzijden mee ingebonden met daarop de toelichtingen. De schrijver, Jan van Lier, legt uit dat de reproducties gekozen zijn om het familiekarakter van deze trouwbijbel te onderstrepen. Hij beperkte zich tot thema's als huwelijk, geboorte, dood, lief en leed. De toelichtingen daarbij zijn volgens hem bedoeld als 'blikopener' bij het Bijbellezende, sleutels om beter te lezen en hulp bij het verstaan en onthouden. In deze uitspraak herkennen we het oude katholieke idee van de 'boeken der leken'.

De keus van de kunstwerken is heel breed, er zijn veel verschillende technieken en stijlen toegepast. We komen zeventiende-eeuwse Nederlandse schilders tegen zoals Dou, Rembrandt en Terbrugghen. Maar ook prachtige glas-inloodramen uit Duitse en Franse kathedralen, miniaturen uit middeleeuwse handschriften en fresco's uit de Italiaanse renaissance. Uit de moderne kunst koos Van Lier werken van onder andere Beckmann en Chagall.

Mooi is zijn beschrijving van het schilderij *De geboorte van Jezus* van Geertgen tot Sint Jans (eind 15^e eeuw). Van Lier noteert: "Het kind in de kribbe is lichtgevend, want Jezus zelf is de lichtbron, waardoor engelen, mensen, dieren en heel de omgeving worden verlicht (...) Jezus, het Licht van de wereld, die een weg komt wijzen uit het donker. We staan voor het mysterie van Gods menswording: de geboorte van de langverwachte Messias".

interpretatie

De toelichtingen van Van Lier gaan soms verder dan dat ze een brug slaan van beeld naar bijbeltekst. Als hij zijn eigen mening geeft, komt dat de kwaliteit van de toelichting niet ten goede. Het bekende schilderij (van matige kwaliteit) van een *kerkdienst van Afscheidenen* heet een voorstelling te zijn van protestanten die niet meer naar de grote kerk gaan omdat ze die te vrijzinnig of te streng vinden. Helaas mist Van Lier hier de nodige kerkhistorische informatie, die hij in het Museum Catharijneconvent, waar dit schilderij hangt, zo had kunnen krijgen. Typisch rooms-katholieke kenmerken komen we ook tegen in deze uitgave. Van Lier koos enkele voorstellingen uit het leven van Maria, afkomstig uit apocriefe geschriften. Op dat moment zoek je te vergeefs in deze bijbel naar de brontekst. Een katholieke exegese roept soms vragen op. Een paneel met daarop het *bezoek van Maria aan Elisabeth* toont achter de beide vrouwen een enorme berg. Rechts daar-

van zien we een stadspoort met daarop in het latijn *civitas juda* (stad van Juda). De berg wordt door Van Lier verklaard als symbool van het rotsvaste vertrouwen op God die redt en mogelijk als toespeling op Mozes die water uit de rots sloeg. Want ook Maria is een levensbron. De bijbeltekst zelf gaat niet verder dan: *Na enkele dagen vertrok Maria met spoed naar het bergland, naar een stad van Juda.* (Lk 1:39; Willibrordvertaling). Het opschrift op de stadspoort krijgt zelfs deze verklaring: "Jeruzalem, de stad van Gods vrede, opent zijn poort voor de verlosser".

Rembrandt

Het andere boek gaat over *Rembrandt en het evangelie*. De eerste helft bevat een aantal gedichten bij schilderijen, tekeningen en prenten van deze kunstenaar. Het tweede gedeelte is een opstel waarin een aantal van zijn schilderijen met nieuwtestamentische voorstellingen wordt besproken. De schrijver, Willem L. Meijer, laat in een zorgvuldige analyse zien hoe nauwgezet Rembrandt de Bijbel las en vervolgens verbeeldde. De kern van zijn betoog is: "situaties uit de Bijbel geeft hij [Rembrandt] niet alleen weer, hij doorleeft ze, en plaatst ze in een groter verband". Steeds duiken in de Rembrandt-literatuur discussies op over de levensbeschouwing van de kunstenaar. Ook al ontbreekt nog altijd de bron waaruit zijn kerklidmaatschap blijkt, toch laten de hier besproken werken weer zien hoe Rembrandts visie op de bijbelse gebeurtenissen gestempeld is door het gereformeerde geloof. Bijzonder is een pentekening uit ca. 1660: *Christus en de overspelige vrouw*. Het is een van de zeldzame gevallen waarin Rembrandt zijn bedoeling niet alleen in beelden, maar ook in woorden uitdrukt: *Soo jachtig om Christus in zijn antwoord te verschalken, konden [zij 't] schrifterlick antwo[ordt] niet afwachten*. De schilder had het thema ook al eens eerder uitgewerkt. Meijer geeft een fraaie analyse van dat schilderij. In een beeldgedicht voorin zijn boek vat hij de boodschap die Rembrandt in zijn schilderij legde, als volgt samen:

Trouw spreekt hij die haar dood wil ondergaan:

*Vecht, zuster, tegen donkere verlangens,
Maar doe het met mijn witte kleren aan.*

In de analyses vind ik Meijer op zijn best. De beeldgedichten zijn heel wisselend van karakter. Soms zijn ze hedendaags van opzet, met aansprekende beelden. Dan weer zijn ze bijna in 17-eeuwse taal gesteld en een stuk minder toegankelijk:

*Om uw genade, heer, heb ik gebeden,
maar o dit kort gemoed, dat zich liefst wreekt –
en om de liefde van uw hart gesmeekt,
maar o dat heilig moeten, onbesneden - (...)*

Meijer dichtte deze regels naar aanleiding van een schilderij waarop Saskia bij Rembrandt op schoot zit. Aanvankelijk werd het als een schalks dubbelportret beschouwd, maar onderzoek heeft uitgewezen dat het gaat om *de verloren zoon in het bordeel*.

vergelijking

Wanneer we beide manieren van kunstbeschouwen vergelijken, dan zien we dat Meijer zijn uitgangspunt steeds neemt in het schilderij. Hij beschrijft zorgvuldig de beeldopbouw, de handeling in de voorstelling en het gebruik van licht en kleur. Pas dan confronteert hij de voorstelling met de bijbeltekst.

Van Lier is andersom te werk gegaan. Hij had kunstwerken nodig om deze bijbeluitgave te illustreren. Hij heeft daarbij een zeer gevarieerde keus gemaakt uit werken waarvan hij de boodschap interessant vond. Wanneer hij de voorstellingen beschrijft, gaat het hem er eerst om dat zijn visie op de bijbeltekst oplicht.

Daarna moet het kunstwerk er min of meer bij aangepast worden. Het gevolg is dat belangrijke aanwijzingen voor het verstaan van deze glasramen, beeldhouwwerken en schilderijen onbelicht blijven.

Beide boeken zijn mooi vormgegeven en kunnen goed als geschenkboek dienen voor wie in christelijke kunst is geïnteresseerd. Achterin het boek over Rembrandt zit een Cd-rom met alle etsen van de meester en heel veel aanvullende informatie. Jammer dat bij het openmaken van het envelopje van de Cd-rom een boek altijd beschadigt.

N.a.v.:

Willem L. Meijer: *Rembrandt en het evangelie; beeldgedichten en beeldgedachten*.

Uitg.: Uitgeverij Medema, Vaassen, 2006. 96 blz., veel kleurenillustraties. Met CD-rom.

ISBN 9063534795. Prijs € 19,95.

Willibrordvertaling Kunstbijbel, met 64 afbeeldingen uit de geschiedenis van de christelijke kunst. Toelichting: Jan van Lier.

Uitg.: Katholieke Bijbelstichting, 's-Hertogenbosch 2006 (Bijbeluitgave 1999).

ISBN 9061739551. Prijs € 29,90.

Jan de Jong geeft les in kunstvakken aan de GSRandstad in Rotterdam en doceert kunst- en cultuurwetenschap aan de EH te Amersfoort.aan de EH te Amersfoort.